

SZEMLE

Mátrai László: A kultúra történetisége. Válogatott tanulmányok és cikkek. Bp. 1977. Gondolat K. 418 l.

A recenzens nem elfogulatlan. Koránál és élete alakulásánál fogva ugyan csak mintegy harminc éve ismerheti közletről Mátrai László tudósi és közéleti pályáját, ám időközönként olyan személyes közelségből meríthet tanulságokat gondolati és emberi megnyilvánulásából, hogy e kötet referálása közben nehezen vehetné fel a távolságtartó kritikai álláspontot.

Az ismertetés most csak erről a gyűjteményes kötetéről szólhat, annak is — lapunk profilja szerint — elsősorban a művelődéstörténettel, tudománytörténettel, könyvtörténettel és olvasással foglalkozó fejezeteiről. Azokról a — Mátrai László által „szikrázó formai viláossággal” megfogalmazott — „pazarló bőségű” gondolatokról, amelyekkel eligazítja a művelődés kutatóit és teremtőit.

A kötet mondandója ismertetésének ilyen leszűkítéséhez persze a recenzensnek erős önkorlátozásra van szüksége, továbbá annak a veszélynek a vállalására is, amelyet azzal a lehetséges váddal von magára, hogy nem ismerte fel a gyűjteményes kötet egyes darabjainak a mélyben húzódó benső kapcsolatát, az egyes tanulmányok látszólagos tematikai távolesésének logikai „téröléssé” nemesedését. Arról már nem is beszélve, lehet-e kiszakítani — akárcsak a szűkebb szakmai figyelemfelkeltés indokával is — tematikai fejezeteket a lényegében a szerző egész tudományos életpályáját is reprezentáló gyűjteményből, amelynek legrégebb írásai 1936-ban kerültek első közlésre, és amelyben 1976-ban elhangzott előadások is olvashatók.

Mostanában sokkal fiatalabb és kevésbé jelentős szerzők eddigi munkásságának monografikus összefoglalására számos példát látunk. Mátrai Lászlónak ez a kötete már igazán kihívás lehet az ő eddigi életművének átfogó értékelésére; azon a méltányláson túl, amelyet számára a legutóbbi

években juttatott Állami-díj az életművéért és tudományszervező tevékenységéért jelentett. Kérdés: akad-e könnyen a szerzőhöz fogható és méltó, sokoldalú, egyetemes tudású vállalkozó, aki át tudja fogni a filozófiai és művelődéstörténeti témáknak a szokásosnál szélesebb területét, a Mátrai által művelt egész vizsgálati tárgykört.

Most itt — ismételjük — az ismertetéssel csak a már jelzett témák és fejezetek keretei között maradunk. Talán mégis eloszthatjuk a „kiragadás”, a „csonkítás” (legalább) recenzensi kételyeit, mert Mátrai bármelyik nagyobb tanulmányát emelnénk ki a többi közül, láthatjuk: önmagában is képes az a teljességre, a szerző átfogó látásmódjának megimertetésére. Ugyanakkor valóban mindegyikben ott húzódik a mélyben a többivel fennálló benső kapcsolat. A filozófus sajátja, hogy a dolgokat egységes képből kívánja látni, és soha nem zárja be merev keretek közé a tárgyalandó témát.

Igy nyer értelmet számunkra újra és újra az, amit tőle (mint szerkesztő bizottságunk elnökétől) a gondolkodás fegyelmeiről és tágasságáról általánosságban már régen eltanulhattunk, vagy konkrétan az, hogy könyvtörténész kutatóinktól a tudatos rendszeresség és mértéktartás mellett az általánosabb művelődéstörténeti vonatkozásokat, az általánosított megismerésre törő látásmódot is kívánjuk meg. A művelődéstörténészeknek pedig a konkrét történeti adatok nagyobb „tisztületét” nemcsak ajánlja, hanem saját kutatásaival példázza. Ha a kelet-európai humanizmus-kutatás újabb eredményeiből hoz fel „egyetlen komplex példát” (*Az itáliai „averroizmus” hatása a XVI. századi Magyarországon* c. tanulmányban), zárójelben mellékesen megjegyzi: „ez egy szerény módszertani ötletet is bemutat arra nézve, hogy a könyvtörténetet miképpen kellene az eddigénél jobban hasznosítani a tudomány- és kultúrhistoriában.” Megfogalmazza az általános követelményeket a tudománytörté-

neti kutatás számára: az analízis további folytatása mellett (és annak érdekében is) szükség van a fejlődés legfőbb vonalainak megrajzolására, a szintézisre is; *valamiféle* fejlődést (vagy akár visszafejlődést) akkor tudunk kimutatni a tudományok történetében, ha a jelenlegi deskriptív, „filológiai” szemléletünket egy kauzálisabb, „történetibb” látásmóddal akarjuk felelerélni. És hogy teljesen világos, minden tévedést eloszlató legyen, visszafordít: „Ez egyáltalán nem zárja ki az alapos forráskutatást, hanem ellenkezőleg: új és értelmes feladatokat szabhat elébe.” Ha *Erasmusról* értekezik: írásának felülmúlhatatlan eleganciája mellett kiemeli, megfoghatatlan, hogy miképpen volt képes történelmi szövegkiadásainak óriási tömegét komoly filozófiai gondallal sajtó alá adni.

A *kultúra történetisége* a címben pontosan megfogalmazott alapgondolat ebben a kötetben. Könyvtárosok számára is alapmű kellene legyen szemléletük alakításához. Lehet-e bármihez is fogni, ha nem tudjuk, hogy a kultúra fejlődése állandó, folyamatos, teremtő fejlődés, hogy a „múltat a jelenről csak elméletben lehet leoperálni” (*Állam és nemzet*. Szekfü Gyula könyvéről), hogy a kultúra *történetiségéből* fakad (*A kultúra történetisége*. Az oktatásügy reformjával kapcsolatban a történelemtanárok országos értekezletén – 1976-ban – elhangzott előadás).

Minden fiatal könyvtáros számára meg-szívlelendő tanács: filozófiai áttekintés nélkül a megszerzett tudás jövőbe mutató perspektíva nélkül marad és az ifjúság nem látja értelmét a nehéz munkával megszerzett tudásnak (*Filozófia és szaktudomány*); minden, akár már felnőtt, ám éretlen „pszedorforradalmi, anarchista gondolkodónak” kemény figyelmeztetés: műveltség nem képzelhető el az eddig kialakult kulturális establishmentbe való „beilleszkedés”, installáció nélkül; minden könyvtárelmélettel és könyvtártörténettel foglalkozó szakember számára intés: a könyvtárak fejlődését az egyetemes emberi művelődéstörténet részeként érdemes bemutatni, „hogy az olvasás és könyvtár múltjából és jelenéből extrapolálhassák azt a várható jövőt, mely pusztán a jelen leírásából, vagy pusztán elvont teoretizálásból csak igen bizonytalanul és szubjektív módon – ha egyáltalán – extrapolálható” (*Hagyomány és újítás; olvasás egy változó országban*).

Mind a tradíció, mind az újítás terén növekedő tudományos könyvtári szerepről világos eligazítást adnak a Könyvtáros Egyesületek Nemzetközi Szövetségének 1971-ben Liverpoolban (*Gyakorlat, tudás, tudomány*) és 1972-ben Budapesten tartott konferenciáin elhangzott előadások.

A recenzens végül nem mondhat mást: Mátrai László gyűjteményes kötete nem eshet áldozatul a végtelenbe növekvő információáradatnak; a tudományos pontosság, kontinuitás követelménye szerint: számon tartjuk a legjelentősebb tudományos eredmények között.

HAVASI ZOLTÁN

Komját Irén: A kommunista mozgalom világlapja. Az Inprekorr története. Bp. 1977. Kossuth K. 207, [2] l.

A szerző az egyik legjelentősebb kommunista világlapnak a feldolgozását vállalta magára, melynek maga is szerkesztője volt férjével, Komját Aladárral. Az *Inprekorr* (*Internationale Presse Korrespondenz*) a III. Internacionálé sajtószolgálatának lapjaként 1921-ben Berlinben indult Alpári Gyula szerkesztésében és 1933-ban Hitler uralomra jutásával szűnt meg, majd helyébe a Svájcban megjelenő *Rundschau* lépett. A lap létrejöttét maga Lenin sürgette, mivel az új történelmi feladatokhoz új típusú sajtóra volt szükség. Ennek megfelelően „Az Inprekorr eszköz volt a kommunista sajtó eszmei-politikai színvonalának emelésére és a korszerű forradalmi publicisztika kifejlesztésére.” (6. l.) A lapnak a politikai feladatok mellett a gazdasági harcot is szolgálnia kellett, valamint támogatnia a kisebb nemzetek haladó mozgalmait.

Komját Irén e már-már feledésbe merült nemzetközi orgánumban „drámai történetét” mutatja be, olyan lapét, amely hol legálisan, hol csak illegálisan jelenhetett meg. Kötete valóban újdonság, hiszen sem könyv, sem tanulmány nem foglalkozott még az *Inprekorr*-ral. A szerző kutatómunkáját 1974-ben kezdte meg a Párttörténeti Intézet és a Kossuth Kiadó hozzájárulásával és segítségével. A választott feladat még így sem volt egyszerű, amint ez az előszóból is kiderül, hiszen egyrészt egy olyan évtizedekkel ezelőtt megszűnt folyóirat feldolgozására vállalkozott, amely különböző országokban – időnként nyolc nyelven jelent meg. Számos példányát pedig nagyon nehezen, néha szívós, „nyomozásnak” is beillő kutatómunka vagy a véletlen segítségével – sikerült csak felkutatni, a Német Demokratikus Köztársaságban, Franciaországban, Svájcban, Csehszlovákiában és hazánkban. Munkáját nehezítette az a körülmény is, hogy Komját Irén az *Inprekorr* egyetlen élő szerkesztője.

Könyvében részletesen leírja a lap indulását, a nemzetközi munkásmozgalomban betöltött szerepét, korszakait, egyben kor-képet ad a történelmi korszakról, a szer-

kesztőség kényszerű vándorlásairól is. Bemutatja az újság nagy nemzetközi kampányokban való részvételét: a Szovjet-Oroszországot sújtó éhínség idején, Sallai Imre és Fürst Sándor életéért folytatott harcot, a Komintern Végrehajtó Bizottsága határozatainak és irányelveinek népszerűsítését stb. Külön fejezetben szól Lenin személyéről és bőven foglalkozik néhány *Inprekorrban* megjelent cikkével.

Az *Inprekorr* története — és ez csak fokozza a kötet jelentőségét — a nemzetközi munkásmozgalomnak fontos része, hiszen „... végigkísérte a kommunista pártok fejlődését, segítette harcukat a húszas-harmincas években; *sajtó*juknak irányt, példát mutatott és a pártvezetők írásainak közlésével közöttük is tapasztalatszervert”. (6. l.) Így „Az *Inprekorr* mindenkor híven tükrözte a nemzetközi munkásmozgalom helyzetét, problémáit, tévedéseit és azok leküzdését, vereségét és győzelmeit.” (27. l.)

Komját Irén az *Inprekorr* bemutatásával jelentős forrásértékű sajtótörténeti monográfiát írt, megőrökítve benne szerkesztési munkájának nehézségét, kockázatát, de egyben szépségét is.

B. JUHÁSZ ERZSÉBET

Zoványi Jenő: A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig. Sajtó alá rendezte LADÁNYI Sándor. Bp. 1977. Akadémiai Kiadó — MTA Irodalomtudományi Intézete Renszáznsz-kutató Csoport. 462 l. (Humanizmus és Reformáció, 6.)

Zoványi szintézisének megjelenése több szaktudományban fog kedvező visszhangot támasztani (történelem, egyháztörténet, irodalomtörténet stb.), közéjük tartozik a könyvtörténet is. Két lényeges szempont is indokolja a vele való foglalkozást: 1. korszakmonográfia-jellege; 2. forrásfeltáró eredményei.

1. Az RMNy első kötete — igen helyesen — gyakorlattá emelte az egyes tételek művelődéstörténeti (főként irodalomtörténeti) megvilágítását, megszabadulva ezáltal a könyvészeti-bibliográfiai adatok valamiféle, öncélúnak látszó tobzódásától s ekképp is közelebb kerülve a mindennapi kutatómunkához. Csakhogy az 1600-ig terjedő könyvészeti anyag jelentős hányada teológiai jellegű, erről pedig részletekbe menő alapossggál úgyszólván fél évszázada nem írtak semmit (ahol ezekre a régi disszertációkra támaszkodik az Irodalomtörténeti Kézikönyv I. kötete, ott az sem tekinthető „friss” szakirodalomnak, az 1964-es évszám ellenére sem!). Ilyenképp szorosan a tárgy-

hoz tapadó szakirodalom csak nagyritkán került az RMNy legtöbb tétele alá. Más a helyzet immár Zoványi szintézisének megjelenése óta, mivel ő a legelfeledettebb és legeriferikusabb vitairatokat is tüzetes elemzésnek vetette alá. Amit az RMNy szerkesztősége már nem tehetett meg, pótolnia kell a mai kutatónak: Zoványi és az RMNy-kommentárok szembesítését.

2. A monográfia könyvtörténeti érdekű jelentőségét hangsúlyozza az a körülmény is, hogy RMNy-adatok kontrolljára felhasználható. Ismeretes, hogy Zoványi annak idején széles körű kéziratoss forráskutatást végzett s ily módon számos ne n ismert vagy elfeledett nyomtatvány nyomaira bukkant, érdemesnek látszók tehát adalékjait egybevetni a korszak ismert könyvtermésével. Például az RMNy 566. sz. tételének kommentárjában ez áll: „A naptárreformot védelmező mű”, melynek első részében olvasható a 'Calendarium pro anno MDXXCV' ellen írt vitairat.” Zoványi e mű ismeretében nem habozott kimondani, hogy egy „Nagyváradon 1585-re, természetesen 1584-ben kiadott” naptárról lehet csak szó (148.). Márpedig, ha ez annyira igaz, mint amennyire logikus, akkor csakugyan érdemes lett volna az RMNy-ben egy utalásny alapuló kalendárium-tételt szerepeltetni (ami egyébként szokásos a kiadványban).

Az RMNy 479. sz. tétele Luther katekizmusának első szlovák nyelvű kiadását regisztrálja, mit sem szólva az ismeretlen szerző lehetséges személyéről, míg az RMNy 564. tétele pedig ennek a katekizmusnak énekekkel kibővített kiadásáról szól, Ján Pruno szerzősége alatt. Zoványi velük kapcsolatosan így vélekedik: „Ugyancsak mindenfelé használhatták Luther kiskátéját, melyet szlovák nyelvre 1581-ben fordított le először állítólag Pruno János galgóczi, majd trencsényi rektor, ki 1584-ben újra kiadta a kátét egy kis énekeskönyvvel.” (230) Figyelemre méltónak látszik, hogy Zoványi érvelése egy OSZK-beli kéziratoss forrásra támaszkodik, melyet aligha citált volna külön, ha ezt a korábbi szlovák és magyar szakirodalom is megtette volna ő előtte. Itt tehát kísérletet lehetett volna tenni az anonymítás megszüntetésére — ha Zoványi kellő időben kézben lett volna.

Végül egy harmadik adat. „Gyarmati Biró Miklós még 1582-ben odaadta olvasásra Beregszászának azt a könyvet, melyet a győri katolikus püspökségnek 1579-ben, Szombathelyen összeült zsinatáról *Acta et constitutiones*... címmel jutott a közönség elé” (148.). Zoványi szavaiból egyértelműnek látszik, hogy nem kéziratban terjesztett könyvről lehet szó, mivel azonban az RMNy első (1600-ig terjedő)

kötetében — még kikövetkeztetett formában sincs — ilyen magyarországi nyomtatvány; vagy arra kell gondolnunk, hogy ez végül is külföldi nyomdában látott napvilágot, vagy pedig arra, hogy Zoványinak ez az adata új.

Ilyen esettéle tanulságokkal zárva a könyv ismertetését, joggal remélhetjük, hogy Zoványi monográfiájának XVII. századi folytatása is megjelenik a nem túl távoli jövőben, vagy (szükségmegoldásként) kéziratos formájában is rákerül a következő RMNy-kötetek felgyűjtendő, analízálendő listájára.

V. KOVÁCS SÁNDOR

A magyar haladó ifjúsági mozgalmak történetének válogatott bibliográfiája 1868—1975. Szerk. LÁNG Péter. Bp. 1977. Ifjúsági Kiadó. 506 l.

A helyes történelmi szemlélet kialakításához nélkülözhetetlen a múlt ismerete. Különösen értékesek azok a forrásanyagok, amelyek hozzásegítenek az egyik legfontosabb társadalmi réteg, az ifjúság életének és küzdelmeinek megismeréséhez. Láng Péter bibliográfiái összeállítása ilyen céllal készült; válogatott cikkek, tanulmányok, tanulmányrészletek és önálló kiadványok adatainak feltárásával közreműködik a haladó ifjúsági mozgalmak irodalmi forrásait.

A kitűnően szerkesztett elemző szakkibibliográfia az 1868-tól 1975 végéig eltelt időszakot tekinti át. Az első fejezetek az Általános Munkásegylet (az első hazai szocialista munkásszervezet) és az ifjúságmozgalom múlt század végi gazdasági és politikai harcainak irodalmát idézik, párhuzamosan a szegénységben élő egyetemi, főiskolai tanulók diákmozgalmaival. Külön kaptak helyet a Galilei-kör alakulásáról, működéséről és értékeléséről szóló archív cikkek, valamint a dualizmus korának egyéb megmozdulásait feltáró írások. A bibliográfia első fejezeteinek témakörét jól jellemzi néhány cikknek a címe: *Bírószági eljárás az 1895. május 1-én tüntető ifjúság munkások ellen*; *Fajmagyar tanoncnyúzás (Az Ifjúságunk 1907. szept. 15-i számában)*; *Húszórai munka, négyórai alvás. Hogyan élnek a nagykanizsai pékinások? (Az Ifjúságunk 1913. szept. 1-i számában)*; *Az egyetemi ifjúság nyomora (A Népszava 1915. nov. 9-i számában)*.

A további részek belső tagolása a magyar történelem, illetve a munkásmozgalom történetének időrendjét követi, például ezekben a fejezetekben: A szociáldemokrácia és a kommunista ifjúsági mozgalom, a polgári demokratikus köztársaság időszakában; A dolgozó és tanuló-ifjúság

és a szocialista forradalom győzelme után; A KIMSZ szerepe a Tanácsköztársaság felépítésében és védelmében; Kommunista, szociáldemokrata és polgári antifasiszta ifjúsági mozgalmak a Horthy-korszakban 1919—1945; stb. A rendezési elv nehéltér ettől, de csak kivételesen akkor, ha az ifjúsági mozgalmak korszakhatárai ezt megkívánják. Szokatlan viszont, hogy az 1918. évi polgári demokratikus forradalom négy-öt hónapja fő fejezetet kapott, és így félreérthetően nagy korszakot sejtet.

A kötet további kétharmad része az 1945—1950, 1950—1956, 1956—1957 és 1957—1975. évek közötti időhatárok szerint tagolódik. A fejezetek itt is jól jellemzik az adott korszakot, például: *A koalíciós pártok ifjúsági szervezetei*; *Kollégiumi mozgalmak*; *A Dolgozó Ifjúság Szövetsége*; *Az ifjúsági rétegszervezetek és a gyermekmozgalom 1956—1957*; *A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség megalakulásának történelmi körülményei . . .*; stb.

A bibliográfiai adatok kitérnek a fiatalok élet- és munkakörülményeire, a közoktatás és közművelődés témakörére, és feldolgozzák az összefoglaló jellegű forráskiadványokat is. Az adatgyűjtők (Bocskey Péter, Somogyi István László és Vértesné B. Éva) külön érdeme, hogy megemlékeznek a haladó ifjúsági szövetségek nemzetközi kapcsolatairól, a szolidaritási megnyilvánulásokról, az ifjúsági sajtóval kapcsolatos értékelő cikkekről és a kiemelkedő személységek, ifjú mártírok életével foglalkozó írásokról. A nemzetközi szervezetekről szóló részben például külön kiemelik az 1949—1973. évek közötti Világifjúsági Találkozókat.

A kutatóknak és a kutatások koordinálóinak bizonyára örömet szerez, hogy a Függelékben megtalálható a felsőfokú tanintézetekhez benyújtott doktori disszertációk és szakdolgozatok irodalma. A címlírások mellett — ahol szükséges — rövid mondatban vagy tárgyszóban megjelölik a cikk témáját, és ezzel is növelik a gazdag forrásanyag információs értékét. A jó szakkibibliográfia követelményeinek megfelelően névmutató, földrajzi mutató és a gyárak, üzemek, tanintézetek neveinek mutatója zárja a kötetet. A forrásanyagok felkutatásában az MSZMP Politikai Főiskolája és a Párttörténeti Intézet könyvtára is közreműködött, a szaklektorálás felelős munkáját Svéd László neve fémjelzi. Nehéz röviden és tömören kifejezni, hogy a szakkibibliográfia végül is miért érdemel ki-tűnő jelzőt. Ha mégis megkísérelném leírni, akkor arról a szubjektív érzésről kellene beszélni, amelyet a kötet egyszerű lapozgatása közben első benyomásként éreztem: olyan ez a gyűjtemény, mintha egy évszáz-

zad jól megírt történelmi olvasókönyvét tartanám a kezemben.

A közel tízezer adatot feldolgozó bibliográfiából nemcsak az újabb írásmunkák forrásait kereső kutatók, írók profitálhatnak, hanem azok a fiatalok és ifjúsági vezetők is, akik a mozgalmi élet mindennapi gyakorlatában keresik a múlt és a jelen valóságának összefüggéseit, jövőbemutató törvényszerűségeit.

PELEJTEI TIBOR

Török József: A magyar pálosrend liturgiájának forrásai, kialakulása és főbb sajátosságai 1225—1600. A Budapesti RK. Hittudományi Akadémia Kiadványai. D/I. Bp. 1977. 229 l.

Középkori művelődéstörténetünk forrásai között nem jelentéktelen helyet foglal el a magyarországi liturgiátörténet. Ezt elsősorban az magyarázza, hogy megmaradt könyvvállományunknak számbelileg nagyobb részét liturgikus kódexek alkotják. Ez a műfajjegydalúság azonban nem annyira kedvezőtlen, mint a száraz tényeket nézve gondolnánk. A liturgiába felszívódtak és beleépültek művelődéstörténetünk más területeinek eredményei, és ezekre — éppen a többi emlékmény hiányos volta miatt — innen tudunk következtetni. Sajnos az összefoglaló magyarországi liturgiátörténet még várat magára, így meg kell elégednünk a résztanulmányokkal.

Az egyetlen magyarországi alapítású szerzetesrend a pálosoké. Gábrriel Asztrik a *Breviáriumtípusú kódexek* c. tanulmányában sommásan jellemezte a pálos liturgiát: az esztergomi úzussal rokon. Ezt a kijelentését azonban nem indokolta meg. A pálosok liturgiai gyakorlatának tisztázása pedig igen lényeges: mit vett át, honnan és mi a saját hozzáadása, milyen fejlődési fázison ment keresztül, amíg végleges formát nyert. Ezeknek a kérdéseknek a tisztázására vállalkozott Török József. Vizsgálatainak célja nem csupán a rubricisztikai azonosságoknak és különbségeknek a regisztrálása volt, hanem az ezekből levonható rendi szellem és az arra ható különböző szemléi áramlatok számbavételét is elvégezte.

A források ismertetése után feldolgozta a pálos rend liturgikus emlékeinek naptárait. Ebben a munkában támaszkodott ugyan Kniewald és Radó Polikárp munkáinak módszerére, de tovább is lépett, amikor együttesen vizsgálta a liturgikus könyvek kalendáriumát és sanctoraléját. Az egyes források elemzéséből arra a megállapításra jutott, hogy a pálos liturgikus könyvek kalendáriumai és sanctoraléi gya-

korlatilag megegyeznek egy szerkönyvön belül. Ebből arra következtetett, hogy a fontosabb pálos szerkönyveket liturgikus felkészültséggel bíró szerzetes állította össze és ebben tudatos szerkesztés nyomait lehet látni. Ez világlik ki a Gyöngyösi Gergely által közölt ünneprendből is: az ünneppek számában mértéktartók a pálosok, nem tévesztik össze az egyéni devotiót és a népszerű jámborsági gyakorlatokat a liturgiával, ugyanakkor nem zárkoznak el az új áramlatok elől sem.

A zsolozsma részletes vizsgálatánál összehasonlította a pálos gyakorlatot az esztergomival mind a *de tempore*, mind a *de sanctis* részben. A szövegösszehasonlítás alapján ugyanígy elvégezte a pontos összevetést a mise részeivel is. A pálos rend hymnariumának vizsgálata hozta talán a legértékesebb felfedezést a *Flos cleri norma praesulum* himnusszal kapcsolatban. Ezt a himnuszt Magyarországon és külföldön eddig egyetlen forrásból, az 1540-es velencei kiadású pálos breviáriumból ismerték. Megtalálható azonban az ősnymtatvány pálos breviáriumban és az 1537-es kiadású, Velencében nyomottban is. A szakirodalomban először Mezey László hívta fel a figyelmet erre a himnuszra, a benne lévő „*canonicorum speculum*” kifejezés kanonokrendre utal, és mivel Szt. Ágoston ünnepének laudesében kapott helyet, nyilvánvalóan az ágostonos kanonokrend számára íródott. A pálosok tőlük vették át. A magyar származást az valószínűsíti, hogy egyedül a pálosok őrizték meg, sőt rendi liturgiájuknak földadása után is tovább élt a himnusz. A szerző talán egy francia iskolázottságú magyar ágostonos lehetett, mivel a himnusz magas színvonalú alkotás, és a „*flos cleri*” kifejezés Anselmus Laudunensis epitáfium feliratában is előfordul. Ugyancsak magyarországi eredetűnek kell tartani azt az esztergomi forrásból származó hat himnuszt, amíg ennek ellenkezőjét nem lehet kétséget kizáróan bizonyítani. A fentiek mellett leglényegesebb a rend saját himnuszgyűjteménye, amik a rend által különösen tisztelt Remete Szt. Pál és Antal tiszteletére íródtak. Ezek forrásai igen érdekesekek. A Remete Szt. Pálról íródott matutinum himnusza a jelenleg Magyarországon levő kéziratos forrásokból hiányzik. A Dankó által közölt göttweigi forrás pálos eredete nem bizonyos. Így több variáció lehetséges. Feltételezhető egy ferences és egy ágostonos eredet is. Mindenesetre az ehhez a himnuszhoz tartozó zsolozsma rímképlete azonos a „*Franciscus vir catholicus*” kezdetű zsolozsma rímképletével, és az első előfordulási hely is ferences forrás. Ugyanez érvényes a szent ünnepének laudes himnuszára is. Bizonytalan a magyar

eredete a *Corda iungant c.*, és valamivel biztosabb a *Laudes promat Antonio* és a *Nova procul et vetera* kezdetű, Remete Szt. Antal ünnepi himnusznak.

Remete Szt. Pál translatiójának ünnepére írt két himnuszt Kardos Tibor a magyar humanizmus legszebb emlékei közé sorolja a kifejezés hajlékonysága, költői ereje miatt. A himnuszek szerzőjének Csanádi Albertet tartják, akiről Gyöngyösi bizonyítja: „plures sermones de laude S. Pauli I. heremitae compilavit, cuius etiam vitam heroicis carminibus scripserat.” Török József Csanádi Albert lehetséges szerzeményének tartja az *A morte victus filius*, a *Latus patens, latus fluens*, a *Pias homo das lacrimas* kezdetű, az *Off. de pass. Dominibus* szereplő himnuszekat. Ezek közül az *A morte victus filius* himnusz a szakirodalomban eddig ismeretlen volt. A szerzőséget Csanádi Albert egyik levelére alapozza, amelyben azt írja: „Dictavi etiam totam seriem passionis Domini rithmico stilo in vulgari secundum illum sillabarum quo est illud melos vestrum Philomena . . .” Bár ez a műve elveszett és magyar nyelvű volt, de a témakörben volt tehát Csanádinak alkotása. A pálosok saját himnuszgyűjteménye nem olyan gazdag, mint pl. az ágostonosoké, de korának latin nyelvű költészetének színvonalán áll.

A sequentiák vizsgálatából kiderül, hogy ennél a rétegnél esztergomi (4), domonkos (10), ágostonos (11) forrásból merítettek. Saját sequentia költészetüket 3 mű képviseli. A *Vitis palmes extas vere c.* Remete Szt. Pál ünnepére írott sequentia kétséget kizáróan pálos eredetű, míg az *Inter sanctos Deo gratos adiutrices* és az *In valle miserie iocundetur* címűek esetében csupán a pálos szerzőség lehetősége áll fenn.

A körmenetek vizsgálatánál is észrevehető a pálosok mértéktartása, nem hódolnak a középkor végi nagyszámú körmenettartás divatjának. Külön fejezetet szentel a szerző a közösségi élet liturgikus alkalmainak és a szerzet Mária-tiszteletének, amely magyar nyelvű irodalmunkban oly becses emléket hagyott hátra a *Czech- és a Festetics-kódeks*ben.

A liturgikus források alapján a rend szellemi életét is megvilágította Török József és ezt kiegészítette a többi forrásból származó, nem feltűnő, de bizonyító erejű adatokkal. A rend szellemi életében a szerző ugyanazt a döntő ágostonos hatást látja, ami a pálosok liturgiájában is fellelhető.

A pálos liturgia alapvető forrása az esztergomi rítus. Ezt a nagyfokú azonosság bizonyítja, sőt néhány esetben a pálos rítus őrizte meg a régebbi esztergomi szokást.

Másodszorra az ágostonos kanonok rendből merítettek. Ennek bizonyítéka Pál, veszprémi püspök rendelkezésén kívül az, hogy a ferialis matutinumban megtalálható a himnusz. Ez Esztergomban hiányzik, de a nyugat-európai gyakorlatban és az ágostonos kanonok rend liturgiájában megtalálható. Szt. Ágoston nevezetes laudes himnusza mellett a himnuszek, sequentiák és átvett ünnepek sora a hatás bizonyítéka. Viszont az is elképzelhető, hogy a magyarországi ágostonosok rítusa nem is állt olyan távol Esztergomtól. Az ágostonos kanonokok gyakran alkalmazkodtak a környezetükhöz, és az egyházmegye úzusát vették át. Erre a klosterneuburgi ágostonosok a példa, akik a salzburgi egyházmegye úzusát követték. A következő forrás a római, ez főleg a XV. sz.-i olasz kapcsolatok eredménye. Az ünnepeknél és himnuszeknél domonkos hatás is kimutatható. A zsolozsmában az ünnepek elnevezése a domonkosoktól ered. Ezek a forrásokon alakították ki a pálosok saját liturgiájukat, amiből számunkra a liturgikus költészet a legértékesebb, hiszen ezek hazai latin nyelvű irodalmunk alkotásai.

Időbelileg nehéz felállítani a pálos liturgia fejlődési vonalát, mivel korai források nincsenek. A kezdetekben az esztergomi rítust követték, majd fokozatosan az ágostonos hatás érvényesült. E kettőből fejlődött ki azután a sajátos pálos rendi liturgia, amire a legelső pálos szerkesztésű szabályzatból következtethetünk. És ezt a liturgikus gyakorlatot érte a kuriális hatás, ami főleg szerkesztési elvekben (pl. commemoratio) került előtérbe. A sequentiákban kimutatható hatás alapján a domonkos befolyás 1510 és 1540 között volt a legerősebb, de a Spinea coronae Domini ünnepe már a XIV. sz.-i domonkos kapcsolatot is feltételezi.

A pálosok az így kialakult liturgiájukat 1600-ig használták. Ekkor elfogadták a lepoglovai káptalanon a *Missale* és *Breviarium Romanum* használatát.

Török József bebizonyította, hogy nem megalapozatlan az az állítás, hogy a pálosok liturgiája az esztergomi rítusnak rendi változata. Nagy érdeme az, hogy ezt az állítását a lehetőségek adta határig elmenő szövegösszehasonlítással támasztotta alá, a szövegösszehasonlítás folyamatát közre is adva haszonnal forgatható segédeszközt adott középkori művelődéstörténetünk forrásainak feltárásához. Munkája lényeges hozzájárulás középkori latin nyelvű műveltségünk egyes kérdéseinek tisztázásához.

KÖRMENDY KINGA

A Debreceni Képes Kalendárium repertórium, szakrendi, név- és tárgymutatója (1901—1948). Szerk. VERESS Gézáne és LENGYEL Imre. Felelős kiadó CSÜRY István. Debrecen, 1975. KLTE Könyvtárának sokszorosító műhelye. 99 l. (Tiszántúli Időszaki Kiadványok Repertóriumai IV.)

Kalendárium repertóriumja jelent meg! Először az eseménynek örülünk, csak azután az olvasásnak, mert igen keveset tettünk eddig a naptárak, évkönyvek és iskolai értesítők repertorizálásáért. Tudományos forrásanyagunk mennyivel szegényebb az évenként megjelent kiadványok gazdag, különféle tárgyú ismerete nélkül! Milyen sok feltáró munka kell még ahhoz, hogy az elmúlt századokat valamennyi kiadványuk tartalmi ismeretének segítségével, teljességében lássuk!

A debreceni naptár tartalmát feltáró repertórium a mulasztásainkat és feladatainkat meggyőzően bizonyítja. Igaz, a szerkesztők bevezetőjükben „a tiszántúli és debreceni kutatók helytörténeti tájékozódását” kívánják szolgálni, de a naptár 40. évfolyamának szerkesztője, Sőregi János „Magyarország tudósait és kutatóit” is tájékoztatni akarja. Hasznos forrásmunkát kapunk valamennyien.

A repertórium címlapja az első esztendőre megjelent kötet eredeti, rajzos, díszes betűinek fotomásolata *Debreceni Képes Kalendárium az 1901-dik közönséges naptári évre*. E cím alatt van Debrecen város akkori címerének rajza, majd: „Első évfolyam. Nyomtatja és kiadja Debrecen Szabad Királyi Város Könyvnyomdája. (Városház, földszint.) Kapható ugyanott és minden helybeli hajdúmezei könyvkereskedésben. Ára 1 korona.” A belső címlapon a bibliográfus jelzi, hogy az 1901—1948. évre megjelent, teljes kalendárium-sorozatot dolgozta fel.

A naptárakra általában jellemző, sokféle tárgyú cikket az évenként újra induló lap-számozás egymásutánjában felsorolva és folyamatos tételszámozással látták el. Csak néhány évfolyam tartalmát határozták meg évfordulókra emlékező írások: 1939-ben A 400 éves debreceni református kollégium jubileumának emlékére, 1947-ben Az újjáépítés munkája. Visszaemlékezés Debrecen régi életére, a közélet vezetőire és halottaira. 1948-ban jubileumi szám készült A magyar szabadságharc 100-ik évfordulójának emlékére. Az értékes irodalmi, irodalomtörténeti, történelmi, művészettörténeti és a kulturális élettel kapcsolatos cikkek közül, természetesen a naptárak megszokott, állandó rovatait, így a vásárok helyének, időpontjának közlését, a hirdetéseket mellőzték a feldolgozók. Az

1721 nyilvántartott tételt szakrendi mutató csoportokra különíti, ezek: Ismeretterjesztő rész; Irodalomtörténeti és szépirodalmi rész; Történelmi eseményekről és személyekről (országos—helyi) szóló rész; végül a Név- és tárgymutató a tételszámok feltüntetésével a feldolgozott cikkeket közös betűrendbe foglalja. A Függelék az álnevekről c. összeállítáért külön dicséret illeti a feldolgozókat. A pontos címeírások, a gondosan készült annotációk, az illusztrációk feltüntetése hozzáértő szakemberek szeretettel végzett munkáját bizonyítják.

Nem esőkkenti a repertórium értékét, ha mégis van hiányérzetünk. A *Debreceni Képes Kalendárium*nak nincs bibliográfiai címfelvétele. Csak az évek szerinti adatfeltárásból derül ki, hogy 1945-ben a naptár nem jelent meg, összevontan adták ki 1945—1946. évre. Nem tudjuk kik, mikortól meddig szerkesztették, adták ki és nyomtatták a köteteket, az eredeti példány mérete nagyobb-e, vagy kisebb a repertóriuménál. A szép tipográfia, az adatok tagoltsága, elrendezése, az egyenletes, tiszta nyomtatás a KLTE sokszorosító műhelyében dolgozók érdeme.

Kötetünk a *Tiszántúli Időszaki Kiadványok Repertórium*a című sorozat IV. tagja. Az első kiadvány 500, a többi 400 példányban jelent meg. A kevés példányszám miatt is kár, hogy a szerkesztőink nem közölték e művek címét. Ezt a hiányt pótoljuk: I. *Néplap Repertórium*. Debrecen, 1944. nov. 15.—1945. ápr. 6. Összeállította Király László—Tóth Ferencné. Debrecen, 1975. XI, 1021. — II. *Csokonai Lapok*. Debrecen, 1850. Repertórium. Szerk. Korompainé Szalacsi Rácz Mária. Debrecen, 1975. XVI, 20 l. — III. *Magyarok* Debrecen, 1945—1949. Repertórium. Szerk. Korompainé Szalacsi Rácz Mária. Debrecen, 1976. XVIII, 58 l.

V. BUSA MARGIT

Ilse Schunke: Einführung in die Einbandbestimmung. Dresden, 1977. VEB Verlag der Kunst. 127 l.

Könyvtörténeti, könyvművészeti monográfiák a könyvkötés fejlődéséről rendszerint csupán egy összefoglaló fejezetben adnak áttekintést. Pedig a kézirat vagy nyomtatvány burka, kötése nemesak önálló értékű és sok esetben magas művészi színvonalú alkotás, hanem olyan kultúrtörténeti dokumentum, amely nem jelentélen adalékokat szolgáltat a könyvtársadalmi szerepének, egy adott korszak könyv- és könyvtártörténetének vizsgálatahoz. A könyvkötések művelődéstörténeti

vonatkozásai miatt ma már nemcsak azok érdeklődnek a kötetstörténet iránt, akik a könyvművészetet és részlettémájára specializálódtak. Részben ezért is lendült fel világszerte a kötetstörténeti kutatás s nőtt meg szembetűnően az ilyen tárgyú publikációk száma. Ennek dokumentálására elég csupán F. A. Schmidt-Künsemüller *20 Jahre Einbandforschung* című kitűnő bibliográfiájára utalni, amely az 1945–1965 között megjelent, rendkívül impozáns kötetstörténeti szakirodalmat rendszerezi (*Archiv für Geschichte des Buchwesens*. VIII. 1098–1143. 1.). A téma aktualitásának másik bizonyítéka, hogy a kötetstörténetet ma már a legtöbb országban a könyvtárosképzés keretében, vagy speciális kurzusokon oktatják. Ilse Schunke előadásai során neves német könyvtárosokkal gyarapodott e tudományág művelőinek sora, amint ezt a berlini Deutsche Staatsbibliothek 1972-ben közreadott *Einbandstudien* című tanulmánykötete is igazolja.

Ilse Schunke *Einführung in die Einbandbestimmung* című kötetében hosszú és eredményes kutatói és pedagógiai munkásságának legteljesebb tapasztalatait foglalja össze. Munkájának egyik fő érdeme, hogy nemcsak magával az emlékanyaggal, hanem az azokat készíttető, használó egykori tulajdonosok, közösségek könyvgyűjtő szempontjaival is megismerteti az olvasót. Racionalista történelemszemlélettel világítja rá a könyv rendeltetése és a kötés közti összefüggésekre a drágakövel ékesített középkori kötéstábláktól kezdve a 15–16. századi fatáblára vont bőrkötéseken át a későbbi korok kedvelt kötéstípusaig. Rövid történeti áttekintés keretében ilyen módon utal arra, hogy a művelődési igények fokozódásával s a gazdasági-társadalmi változásokkal nemcsak a könyv formája, előállításának technikája, hanem a védőburka, kötése is az új szempontoknak, követelményeknek megfelelően módosult.

A kötet második fejezete logikus sorrendben ismerteti azokat a tényezőket, amelyeket a kötés meghatározásánál figyelembe kell venni. Szól az okmányyszerű bizonyítékok szisztematikusan feltárásának fontosságáról, a possessor-bejegyzésekről, amelyek kellő kritikával kitűnően hasznosíthatók a kötés keletkezési helyének és idejének megállapításakor, továbbá a felhasznált anyagokból és a kötéstechnikából levonható következtetésekről. Nem kevésbé hasznos módszertani útmutatás tájékoztat arról, hogyan alakítsa ki és fejlessze a kezdő kötetstörténész saját apparátusát a már publikált emlékanyag és segédletek, valamint az általa átvizsgált kötésekéről készített másolatok, fotók, bélyegzőminták rendszerezésével.

Hasonló körültekintés és sokoldalú kérdésfeltevés jellemzi a kötésleírásokról szóló fejezetet. Itt nemcsak precíz kötésleírás minták, példák között válogathat a kutató, hanem a kötés meghatározás és leírás technikai, stíluskritikai és módszertani kérdéseiben is eligazítást nyer. Szerző az általa közölt egyik leírás-típust sem minősíti kötelező formulának. Ellenkezőleg: nyomatékosan hangsúlyozza, milyen fontos e téren is a konkrét célnak legmegfelelőbb, tehát a racionális munkamódszer megválasztása.

Mint általában a jó módszertani útmutatások, e kötet is több olyan szempontra hívja fel a figyelmet, amely nem csak a kérdéses téma vizsgálói számára alapvető fontosságú. Ilse Schunke általános érvényű megállapításai közül különösen hasznos a kezdő kutatók számára a széles körű tájékozódásra, a tények és következtetések együttes mérlegelésére s a vitás kérdések megkerülése helyett az önálló, de megfontolt állásfoglalásra vonatkozó buzdítás. A hiányt pótló, kitűnő kézikönyv külön érdeme, hogy nem csupán hasznos szakmai ismereteket logikusan rendszerező munka, hanem a könyvművészet minden kedvelője számára érdekes, szemléletformáló és élvezetes olvasmány. Ezért jelenhetett meg immár második kiadásban, az emlékanyaghoz méltó szép kiállításban.

SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ

Ignaz Goldziher Tagebuch. Hrsg. Alexander SCHEIBER. Leiden 1978. 342 l., 16 t.

A nemzetközi orientaliztika máig legolvasottabb szerzője, Goldziher Ignác (1850–1921), első önálló tanulmányát 1862-ben adta ki. A 12 éves gyerekmber a középkori héber költészet és a liturgia kapcsolatáról értekezett. (*Szikát Jichák*. Pest, 1862.) Utolsó nyomdába adott, kiadatlan kézírata: *Naplója*. A bibliográfiai ritkaságnak számító egykori füzetke, és a Scheiber Sándor gondozásában megjelent *Napló* között eltelt mintegy hatvan esztendőben végzett tudományos munkássága új korszakot nyitott a sémi nyelvek, irodalmak, művelődéstörténet kutatói számára. (Értékelését I. Heller, B.: *Goldziher Ignác*. MZsSz. XLIV. 1927. 261–274., Füek, Julius: *Die arabische Studien in Europa*. Leipzig 1955. 226–231. Művei első bibliográfiai összegezése Heller, B.: *Bibliographie des oeuvres de Ignace Goldziher*. Paris 1927.)

Goldziher negyvenedik születésnapján, 1890. június 22-én nyitotta meg naplóját. Utolsó bejegyzése 1919 szeptember 1-én kelt. Érzelmait tartalmazó magánfeljegyzéseit élete végéig titokban tartotta. Kézírata

a család birtokából hagyatékként került Scheiber Sándor tulajdonába. A szerző az első lapokon visszatekint őseire és addigi életére. Többször utal 1873–1874-ben, keleti útja során készített korábbi naplójára, aminek anyagát itt felhasználta. A későbbi, napi eseményeket rögzítő bejegyzésekhez képest, e kissé terjedelmesebb indító rész: autobiográfia. Megtudjuk, hogy apja rendkívül szigorú nevelésben részesítette. „Ignatius auctorculus” nem ismerte a játékot. Talán innét eredeztethető rendkívüli munkabírása — és emberi komorsága. A fiatal ember nagy reményekkel és feladatokkal indult pályáján. Életében jelentős szerepet játszottak a könyvtárak és hamar felismerte a kéziratok nélkülözhetetlen szerepét a tudományos kutatásban, tanításban. Naplójában beszámol az MTA megbízásából végzett vásárlásairól, melyek eredményeként értékes arab forrásokkal gazdagította az MTA Könyvtárát. Közbenjárásának köszönhető, hogy Kaufmann Dávid héber kódex- és korai nyomtatványgyűjteménye, valamint geniza-töredékei, ma is az MTA Könyvtára Keleti-Gyűjteményének büszkségei. A külföldi könyvtárakkal foglalkozó bejegyzései nyomán követhetjük kutatóútjain, részt vehetünk felfedezéseiben.

A *Tagebuch*ban Goldziher érthetően sokat foglalkozik közvetlen környezetével. Csáládi életének apróbb-nagyobb történései mellett, sorai között megelevenednek a XIX. század végéig, XX. század első évtizedei, akadémiai életének belső eseményei. A szerző szemével követhetjük a kicsinyes, előnyökért tülekedő pályatársakat. Láthatjuk a korabeli magyar és külföldi tudományos élet szervezetét és működését. Goldziher sikerei ellenére elfogult. A hazai elismerésért nehéz küzdelmet vívott. Bár 1876-tól az MTA levelezőtagjának választották, 1892-ben tartotta rendes tagként székfoglalóját, számos külföldi akadémia és egyetem hívta, Goldziher közel harminc évig a pesti izr. hitközség titkári irodájában végzett hivatali munkát. Tudománytörténetünk sajátos ellentmondásai közé tartozik, hogy az országos tekintélyek, tudósok, politikusok tudományos irányítója „magántudós” maradt évtizedekig. Pedig a *Napló*ból tudjuk, hogy nemcsak Kuun Géza, az akkori kultuszminiszter, a magyar honfoglalás arab kútfontóinak fordítója vette igénybe segítségét. Külföldi kollégái tisztelettel kérték véleményét. Tanulni vágyó fiatal emberek témáért és kritikáért fordultak hozzá. Bejegyzéseiből kiolvasható, hogy a megkeseredett embert nem kárpótolták a nemzetközi tudományos díjak, sőt az 1905-ben megkapott pesti egyetemi tanári szék sem. Goldziher lényegében még saját kutatásai állásáról, vagy azok nemzetközi jelen-

tőségéről sem szól, csupán regisztrálja sikereit. Annál többet foglalkozik kortársaival. Őszintén bírálja pl. Vámbéry Armint. Féltekeny jellemzést ad Bacher Vilmosról, a kiváló iranistáról, megszólja Kohn Sámuel, a magyar–zsidó történészt. Szubjektív torzításokat olvashatunk Kaufmann Dávidról, a nyelvész Löw Immánuelről stb. E megnyilvánulásai tudománytörténeti értékelése a jövő feladata lesz.

De Goldziher meglepően tartózkodó a körülötte zajló történelmi események értékelésében is. Alanyi megjegyzésekkel siklik át a világháborún és az azt követő változásokon. A *Napló*ba írt utolsó sorai szerint, a Tanácsköztársaság illetékesi segítségével sikerült Leidenbe juttatnia *Die Richtungen der islamischen Koranauslegung* című munkáját, ahol az 1920-ban, ugyanannál a Brill kiadónál jelent meg, amely naplóját is gondozta.

Az arabisztikában korszakos felfedezéseket végző tudóst a szakirodalom munkáiból ismerte meg. Goldziher, az ember, *Napló*jából lép elénk. Gyöngéségei nem torzíthatják eredményeit, melyek nyomán és útmutatása alapján halad napjaink sémi filológia tudománya. A kortársak, tanítványok, szellemi utódok értékelését a legtöbbször Gerhart Scholem, a kabalisztika világhírű kutatója foglalta össze. (G. Scholem: *Von Berlin nach Jerusalem*. Frankfurt a/Main, 1977. 260.)

A *Tagebuch*ban kavargó színes tudománytörténeti elemek kibontásához döntő szerepet vállalt a sajtó alá rendező. Scheiber Sándor bevezetőjében javítja és magyarítja a szerző szubjektív megjegyzéseit. Feloldja a *Napló* hivatkozásait, a jegyzetekben visszakeresi a szereplő személyeket, meghatározza a leírt eseményeket. A korabeli orientalisztika jelesének kézikönyve is lehetne. Scheiber a kötet apparátusában néhány újabb tudományos eredményt is közöl. A Goldziher-bibliográfiához adott két korábbi kiegészítése után (*A Supplementary Bibliography of the Literary Work of Ignace Goldziher*. = Ignace Goldziher Memorial Volume. I. Bp., 1948. 419–429., *Addenda to the Bibliography of Goldziher*. u. o. II. Jerusalem 1958. 209–214.) az eltelt húsz évben megjelent művek jegyzékét állította össze. (331–334.) Hungarica-kutatásaink számára fontos segédlet, a Goldziherre vonatkozó irodalom feltárása. (329–330.) Fodor Sándor névmutatója pontos és teljes.

Goldziher naplója olvasásakor arra gondoltunk: számos tudósunk nevét a legmaradandóbb könyv, Budapest utcai viselik. Goldzihernek is közöttük lenne helye.

DÁN RÓBERT

A Bibliography of the Writings of Louis Finkelstein. New York, The Jewish Theological Seminary of America, 1977. [VI], 30. l.

L. Finkelstein (1895—), a New York-i Jewish Theological Seminary of America ny. kancellárja, nagy fontosságú monográfiákkal és szövegkiadványokkal írta be nevét a zsidó tudomány történetébe. A farizeusokról, Akibáról, a zsidó liturgia kiemelkedő darabjairól, a középkori zsidó önkormányzatról szóló művei maradandóak. Sajtó alá rendezte a *Szifri ad Deut* kritikai kiadását és most készíti elő a *Szifráét*. Az általa szerkesztett, három kötetes *The Jews* c. gyűjtőmunka eddig négy kiadást ért meg.

A jelen bibliográfia elkésett ajándék a tudós 80. születésnapjára. A bevezetés szerzője, Prof. M. Schmelzer szavaival: „The bibliography speaks for itself. It is a testimonial to the manifold and lasting contributions Professor Finkelstein has made to many areas of classical Jewish scholarship, and it shows his great impact on contemporary Jewry, as one of the most influential intellectual leaders of our generation.”

350 számot tüntet fel. Valószínűleg csak a főbb művek jegyzéke ez. A publicisztika hiányzik. Hadd említsük meg, hogy a 141. szám magyarul is megjelent *A modern ember lelki válsága* címen; ORE Értesítője. 1947. december 17—31.

E rövid ismertetés szolgáljon egyben tisztelgésül a kivételes képességű tudós és ritka hatású egyéniség előtt.

SCHNEIDER SÁNDOR

Bibliografija slovenskij bibliografij 1561—1973. Sestavila Štefka BULOVEC. Ljubljana, 1976. Narodna in Univerzitetna Knjižnica, 232 lap.

A szlovén bibliográfiák bibliográfiáját állította össze a szlovén könyvészet jeles képviselője, több személyi és egyéb bibliográfia készítője, Štefka Bulovec. Az első szlovén bibliográfia (melyet a Bulovec ret-

rospektív bibliográfiák közé sorolt be) 1561-ből való, s a szlovén bibliafordító, Primož Trubar nevéhez fűződik: *Register und summarischer Inhalt aller der windischen Bücher, die von Primo Trubero bis auff diss 1561. Jahr in Truck geben seind.* Tübingen 1561. A szerző 1973-ig követi a szlovén bibliográfiák útját, a tizedes osztályozás szerint haladva. Ez a jól elrendezettséget biztosítja, hiszen az 1714 tétel között nem könnyű eligazodni. Az eligazodást azonban a kétféle mutató könnyíti meg: először a bibliográfia „tárgyának” (a „szereplő” személyeknek és helyneveknek), majd a bibliográfia készítőinek névsorát közli. Bulovec érdeme, hogy nemcsak az önálló kiadványokat dolgozta föl, hanem gyűjtőmunkák, kötetek, múzeumi és egyéb évkönyvek, folyóiratok és naptárak anyagában is elmélyedt, így gyűjtése jórészt teljesnek mondható. A tizedes osztályozáson belül a kronológia szempontjait tartja szem előtt; s ahol szükségesnek látszik, tömör, a bibliográfia jellegére, olykor feldolgozási módjára utaló rövid annotációval szolgál. Két magyar vonatkozású bibliográfiával is találkoztunk. Az 1590-es tétel szerint Jože Filo elkészítette Pavel Ágoston fordításainak jegyzékét. Az annotációból megtudjuk, hogy Pavel magyar nyelven megjelent szlovén vonatkozású cikkeinek és Cankar-fordításainak bibliográfiáját tartalmazza a *Dialogi* c. folyóirat 1966. 2. számának 378—385. oldala. Brumen Nikica pedig Prešeren *Szonettkoszorúja* kétnyelvű kiadása alkalmából közli a listáját azoknak a könyveknek, amelyeket szlovénből magyarra, illetve magyarból szlovénre fordítottak. Az 1597. számú tételből megtudjuk, hogy e közlés szlovénül a muraszombati *Vestnik*ben, 1971-ben, magyarul pedig az ugyancsak muraszombati *Naptár*ban, 1972-ben (78—93. l.) jelent meg.

A mai információáradatban rendkívül fontos a bibliográfiák szerepe, s különösen fontos a bibliográfia-áradatban eligazító bibliográfiáké. Štefka Bulovec gondos gyűjtőmunkája sok segítséget ad a kutatóknak, s ezzel elérte célját.

FRIED ISTVÁN

1828—1978

MEGJELENT AZ AKADÉMIAI KÖNYVKIADÁS 150. ÉVÉBEN

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki szerkesztő: Sándor István

A kézirat nyomdába érkezett: 1978. VI. 13. — Terjedelem: 9,10 (A/5) ív
78.5991 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK
műhelyfolyóirata a

LITERATURA

Az élő, 20. századi modern magyar irodalom jelenségeit, elméleti és esztétikai problémáit világítja meg áttekintő tanulmányok, összefoglaló jellegű cikkek és műelemzések közreadásával.

Főszerkesztő *Sőtér István*

Szerkesztő *Béládi Miklós*

Megjelenik évente 4 füzet • Évi előfizetési díja 48,— Ft

Akadémiai Kiadó, Budapest

A legkorszerűbb tudomány legkorszerűbb lexikona
a négykötetes

BIOLÓGIAI LEXIKON

mely a biológia hagyományos ágai mellett olyan
diszciplínákat is felölel, mint például

az űrbiológia
a biometria
a genetika
a molekuláris biológia
a biokibernetika
a biokémia

Főszerkesztő STRAUB F. BRUNÓ

Akadémiai Kiadó, Budapest

A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományi Osztályának Közleményei

Szerkeszti MÁTRAI LÁSZLÓ

Elsősorban az Osztályhoz tartozó tudományterületek és a társadalomtudományok interdiszciplináris kapcsolataiból fakadó, ezek eredményeit összefoglaló értekezések, ismertetések, az Osztályon, illetve bizottságaiban elhangzott előadások, székfoglalók, módszertani cikkek, disszertációs viták, külföldi tanulmányutakról készült beszámolók, a fontosabb könyvekről szóló recenziók jelennek meg benne.

Megjelenik évente 1 kötet 3 füzetben

Évi előfizetési díja 40,- Ft

Akadémiai Kiadó, Budapest

Mindent megtudhat korunk tudományáról

a

KORUNK TUDOMÁNYÁBÓL!

Kiváló tudósok írják – mindenkinek

- *páratlanul érdekes témákról*
- *könnyen érthető stílusban*

A sorozat néhány sikeres kötete

Rényi Alfréd: Dialógusok a matematikáról

Szabó Imre: Az emberi jogok

Sztyepanov, J. Sz.: Szemiotika

Selye János: Stressz distressz nélkül

Beck Mihály: Tudomány – áltudomány

Csányi Vilmos: Magatartásgenetika

Ungvári Tamás: Brecht színházi forradalma

Láng István: Biológiai forradalom – hazai realitások

*Az egyes kötetek kb. 100–200 oldalon jelennek meg,
méretük 13 × 19 cm. Áruk 10,– és 25,– Ft között van*

Akadémiai Kiadó, Budapest

TARTALOM

<i>Hopp Lajos</i> : Ráday Pál, a publicista	125
<i>Cesnaková-Michalcová, Milena</i> : Simon Peter Weber. Das Porträt eines Pressburger Buchdruckers	134
<i>Heverdle László</i> : Fejezet a polgári radikális sajtó történetéből (A Világ szabadkőműves kapcsolatai)	144

K Ö Z L E M É N Y E K

<i>Csapodi Csaba</i> : Egy pesti domonkos-kódex és a „pest” köznév	157
<i>Friedrich Ildikó</i> : 18. századi magyar nyelvű orvosi könyvek az „ügyefogyott szegényeknek” szolgálatában	158
<i>Hegyi Ferenc</i> : A szenci piarista Collegium Oeconomicum könyvtára	167
<i>Szegletti Ildikó</i> : Az első veszprémi hetilap története	176
<i>Rónai Tamás</i> : Magyar Tájékoztató Könyvtár Genfben	180

M A G Y A R K Ö N Y V E S H Á Z

<i>Borsa Gedeon</i> : Pázmány Péter nyomtatásban megjelent korai vizsgatételei (Graz 1598–1600)	187
<i>Holl Béla</i> : Egy ismeretlen 1601. évi bártfai nyomtatványról	192
<i>Fazakas József</i> : Ismeretlen nyomtatott imádság a hazáért és a királyáért, Bethlen Gáborért	197
<i>Soltész Zoltánné</i> : Stockholmban nyomtatott, magyar vonatkozású újságlapok és RMK-művek a helsinki Egyetemi Könyvtárban	202
<i>Barcza József</i> : Pósa-házi János Syllabusának ismeretlen debreceni kiadása 1685-ből 207	207

F I G Y E L Ő

<i>Kókay György</i> : Horváth János posztumusz műve	209
<i>B. Juhász Erzsébet</i> : A Nyugat Irodalmi Emlékmúzeum	210
<i>Dán Róbert</i> : Centenárium könyvkiállítás	211
<i>Indali György</i> : „A francia plakát 300 éve” kiállítás a Nemzeti Galériában	212

S Z E M L E

<i>Mátrai László</i> : A kultúra történetisége. Válogatott tanulmányok és cikkek. Bp. 1977. (<i>Havasi Zoltán</i>)	214
<i>Komját Irén</i> : A kommunista mozgalom világlapja. Az Inprekorr története. (Bp.) 1977. (<i>B. Juhász, Erzsébet</i>)	215
<i>Zoványi Jenő</i> : A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig. Bp. 1977. (<i>V. Kovács Sándor</i>)	216
A magyar haladó ifjúsági mozgalmak történetének válogatott bibliográfiája 1868–1975. (Összeáll. és szerk.: Láng Péter). Bp. 1977. (<i>Pelejtei Tibor</i>)	217
<i>Török József</i> : A magyar pálosrend liturgiájának forrásai, kialakulása és főbb sajátosságai 1225–1600. Bp. 1977. (<i>Körmendy Károly</i>)	218
A Debreceni Képes Kalendárium repertóriuma, szakrendi, név- és tárgymutatója (1901–1948). Szerk.: Veress Gézáné és Lengyel Imre. Debrecen, 1975. (<i>V. Busa Margit</i>)	220
<i>Schunke, Ilse</i> : Einführung in die Einbandbestimmung. Dresden, 1977. (<i>Soltész Zoltánné</i>)	220
<i>Ignaz Goldziher</i> Tagebuch. Leiden, 1978. (<i>Dán Róbert</i>)	221
A Bibliography of the Writings of Louis Finkelstein. New York, 1977. (<i>Scheiber Sándor</i>)	223
Bibliografija slovenskij bibliografij 1561–1973. Sestavila Štefka Bulovec. Ljubljana, 1976. (<i>Fried István</i>)	223

Ára: 20 Ft

Előfizetés egy évre: 60 Ft

INDEX: 25543

SOMMAIRE

<i>Hopp, Lajos</i> : Pál Ráday, le publiciste	125
<i>Cesnaková-Michalcová, Milena</i> : Simon Peter Weber. Das Porträt eines Pressburger Buchdruckers	134
<i>Heverle, László</i> : Un chapitre de l'histoire de la presse bourgeoise radicale (Les relations du journal Világ avec la franc-maçonnerie)	144

CONTRIBUTIONS

<i>Csapodi, Csaba</i> : Un codex dominicain de Pest et le nom commun „pest”	157
<i>Friedrich, Ildikó</i> : Des livres médicaux de langue hongroise du XVIII ^e siècle au service des „pauvres empotés”	158
<i>Hegyí, Ferenc</i> : La bibliothèque de Collegium Oeconomicum des piaristes de Szenc	167
<i>Szegletí, Ildikó</i> : L'histoire du premier hebdomadaire de Veszprém	176
<i>Rónai, Tamás</i> : La Bibliothèque Hongroise d'Information à Genève	180

ANCIENS IMPRIMÉS HONGROIS

<i>Borsa, Gedeon</i> : Les thèses d'examens précoces de Péter Pázmány, parues en impression (Graz 1598 – 1600)	187
<i>Holl, Béla</i> : Sur un imprimé inconnu de Bártfa de l'année 1601	192
<i>Fazakas, József</i> : Une prière imprimée inconnue pour la patrie et pour le roi, Gábor Bethlen	197
<i>Soltész, Erzsébet</i> : Des feuilles de journaux et des anciens livres hongrois relatifs à la Hongrie, imprimés à Stockholm, dans la Bibliothèque Universitaire de Helsinki	202
<i>Barcza, József</i> : Une édition inconnue, parue à Debrecen, du Syllabus de János Pósházi, de l'année 1685	207

CHRONIQUE

<i>Kókay, György</i> : Un ouvrage posthume de János Horváth	209
<i>B. Juhász, Erzsébet</i> : Le Musée Commémoratif de Nyugat (Occident)	210
<i>Dán, Róbert</i> : Une exposition de livre centenaire	211
<i>Indali, György</i> : L'exposition „300 ans de l'affiche française” dans la Galerie Nationale	212

REVUE

<i>Mátrai, László</i> : A kultúra történetisége. Válogatott tanulmányok és cikkek. (Historicité de la culture.) Bp. 1977.	214
<i>Komját, Irén</i> : A kommunista mozgalom világlapja. Az Inprekorr története. (Le journal universel du mouvement communiste. L'histoire de l'Inprekorr.) Bp. 1977. (B. Juhász, Erzsébet)	215
<i>Zoványi, Jenő</i> : A magyarországi protestantizmus 1565 – 1600-ig. (Le protestantisme de Hongrie 1565 – 1600.) Bp. 1977. (V. Kovács, Sándor)	216
<i>A magyar haladó ifjúsági mozgalmak történetének válogatott bibliográfiája 1868 – 1975.</i> (Une bibliographie choisie de l'histoire des mouvements progressistes de la jeunesse hongroise 1868 – 1975. Composée et rédigée par Péter Láng.) Bp. 1977. (Pelejtes, Tibor)	217
<i>Török, József</i> : A magyar pálos rend liturgiájának forrásai, kialakulása és főbb sajátosságai 1225 – 1600. (Les sources, la formation et les caractéristiques principales de l'ordre des pauliniens hongrois 1225 – 1600.) Bp. 1977. (Körmendy, Kinga)	218
<i>A Debreceni Képes Kalendáriom repertórium, szakrendi, név- és tárgymutatója (1901 – 1948).</i> (Le répertoire, le registre par spécialités, noms et matières du Calendrier Illustré de Debrecen. Rédigé par M ^{me} Géza Veress et Imre Lengyel.) Debrecen, 1975. (V. Busa, Margit)	220
<i>Schunke, Ilse</i> : Einführung in die Einbandbestimmung. Dresden, 1977. (Soltész, Erzsébet)	220
<i>Ignaz Goldziher Tagebuch.</i> Leiden, 1978. (Dán, Róbert)	221
<i>A Bibliography of the Writings of Louis Finkelstein.</i> New York, 1977. (Scheiber, Sándor)	223
<i>Bibliografija slovenskih bibliografij 1561 – 1973.</i> Sestavila Štefka Bulovec. Ljubljana, 1976. (Fried, István)	223